

בנקס הקהילה

אנציקלופדיה של היישובים היהודיים למן היווסדם
ועד לאחר שואת מלחמת העולם השנייה

לקט

העורך: דב לוי

עורך משנה: יוסף רוזין

ל' צ' צ' "בנקס" כ' צ' צ' כ"ט
היא סאליו טבאלי
שכ"ט קס"ט קס"ט
אלו ק"ה ז' טח"ק טח"ק
הקבלה א"י ווא"א
ל"ה ב"ה א"י א"י א"י
צ' א"י א"י א"י א"י
צ' א"י א"י א"י א"י
19.08.04 30

יד ושם • רשות הזיכרון לשואה ולגבורה
ירושלים תשנ"ו

ממקומות אחרים שנקלעו לש' נאלצו לעזוב ולחזור למקומות מוצאם. צעירים שמילאו תפקיד כלשהו בשנת השלטון הסובייטי, נעצרו ונרצחו. יהודים שהועסקו בפינוי הריסות בית-חרושת לנשק בעיירה לינקאיץ (Linkaičiai), שפוצץ בידי הסובייטים לפני נסיגתם, הואשמו בגניבת רימונים והוצאו להורג. היהודים הועסקו בתחנת-הרכבת, שם נמצאו כמויות גדולות של מזון, תחמושת וחומרי בניין שריכזו שם הסובייטים. יהודים הועסקו גם בטאטואה הרחובות ובניקוי כיכר השוק. כל העבודות נעשו תחת שמירה של ליטאים מזוינים שהיכו והתעללו בעובדים.

באמצע יולי 1941 התפרסמה הוראה שעל כל יהודי העיירה לצאת את בתיהם, לנעול אותם ולהדביק על הדלת פתק ועליו שם בעל הבית. אחר כך נצטוו להתרכז בכיכר השוק. כל אחד היה רשאי לקחת אתו חבילה קטנה. את מפתחות הבית היה עליהם למסור למשטרה.

תחת שמירה חזקה ואחרי כמה תחנות בדרך הגיעו היהודים באמצע הלילה לכפר פאווארטיציאי (Pavartičiai), בערך 5 ק"מ מש'. שם דחסו אותם לשני מבנים מעץ שבנייתם לא הסתיימה ואשר הסובייטים ייעדו אותם לשמש קסרקטינים. במקום לא היו מים ולא תאורה. הוא הוקף גדר תיל נמוכה והוצבה עליו שמירה. למחנה זה הובאו ברגל 25 צעירים שעבדו אצל איכרים בסביבה. הם הגיעו כשהם פצועים וזבי דם מן המכות שקיבלו משומריהם הליטאיים. הרופא היהודי היחיד בכל הסביבה, ד"ר פאטורסקי, טיפל בהם.

יום אחד הוצאו כל היהודים מן הבתים ובאיומי מוות אילצו אותם שומריהם למסור להם את כל הכסף, הזהב ודברי הערך שהיו ברשותם. את מעט המזון שקיבלו תושבי המחנה אספו השומרים מבתי היהודים הנטושים בעיר.

ב-3 באוגוסט 1941 הוציאו הליטאים 10 איש מן המחנה, כביכול לעבודה. בדרך לרדווילישוק (ע"ע) ירו בהם למוות ליד בורות סיד ואת הגופות כיסו בסיד. באמצע חודש אוגוסט הוציאו הליטאים 27 יהודים נוספים, ביניהם הרב מרדכי-דוד הנקין, הובילו אותם אל מאחורי הכפר קאולישקאי והרגו אותם ביריות. 35 יהודים שעבדו בחקלאות באחוזת ראודונדווריס (ע"ע), כמה ק"מ מש', נרצחו ונקברו במקום.

ב-25 באוגוסט 1941 (ב' באלול תש"א) הועלו יהודי ש' האחרונים על משאיות, הובלו ליער ליאודישקאי (Liaudiškiai), בערך 10 ק"מ מדרום-מערב לש', ושם רצחו את כולם ביריות. על-פי מקורות סובייטיים נמצאים במקום שני קברי אחים, שקבורים בהם 664 גברים, נשים וילדים. בתום מלאכת הרצח ערכו הרוצחים סעודה וסבאו כל אותה לילה. שלוש משפחות יהודיות: הרופא פאטורסקי

הרבנים בתקופה זו היו: ר' אהרון באקשט, שנספה בשואה; ר' בן-ציון נוטלביץ (משנת 1926); רבה האחרון של ש', ר' מרדכי-דוד הנקין, נספה בשואה יחד עם בני עדתו. בש' פעלו מוסדות הסעד שהיו מקובלים בקהילות ליטא.

בין ילידי ש' היו: ר' משה ב"ר יעקב, הוא "משה הגולה" (1449–1520), שלמד בקושטא וחזר לעירו בשנת 1495 והתחיל לכתוב את ספרו "שושן סודות" בעקבות הרמב"ן. המחבר התגלגל לקרים ושם הכניסו יהודי המקום את פיוטיו לתפילותיהם. הוא נפטר בקרים; הרב ר' שמואל-יצחק הילמן (1868–1953), היה רב בברזינו, בגלזגו ובלונדון. בשנת תרצ"ד (1934) עלה לארץ-ישראל והיה ראשה ומנהלה של ישיבת "אוהל תורה" ברחביה שבירושלים. בין היתר חיבר את הספר "אור הישר", חידושים על הש"ס הבבלי והירושלמי (ב-20 כרכים); ר' חיים-מרדכי קוזץ (1894–1930), היה פעיל בתנועת "יבנה" ובהקמת המכינה לישיבת טלז. בשנת 1940 הגיע לארצות-הברית ויסד יחד עם ר' א"מ בלוך את ישיבת קליבלנד; ישראל מה-יפית (1897–1930), מוסמך לרבנות, סופר ומשורר, תרגם לידיש שירי-עם של ביאליק ואת משלי קרילוב — לידיש ולעברית. הוא השתתף במשך 10 שנים בעיתון "די אידישע שטימע" שהופיע בקובנה. אחרי מותו התפרסם ספרו "הומאריסטישע דערציילונגען" (ברלין-קובנה, 1931). מבחר כתביו בעברית וביידיש פורסמו בתל-אביב, בהוצאת "המנורה", 1970.

בעת מלחמת העולם השנייה ואחריה

עם סיפוח ליטא לברית-המועצות והפיכתה לרפובליקה סובייטית, בשנת 1940, הולאמו גם בש' בתי-החרושת שבחלקם הגדול היו בבעלות יהודים וגם רוב החנויות. במקרים לא מעטים מונו בעליהן למנהלים של עסקים אלה. כל המפלגות ותנועות הנוער הציוניות פוזרו. מוסדות החינוך העבריים נסגרו.

כאשר פלש הצבא הגרמני לברית-המועצות, ב-22 ביוני 1941, ניסו יהודי ש' לברוח לברית-המועצות בעגלות וברגל. הלאומנים הליטאיים המקומיים, שכבר היו מאורגנים ומזוינים, שדרו וגם רצחו את הפליטים בדרכים. תוך כמה ימים חזרו רובם לבתיהם.

הגרמנים נכנסו לש' ב-26 ביוני 1941 והליטאים קיבלו אותם בשמחה גדולה ובפרחים. הצבא הגרמני המשיך להתקדם לתוך רוסיה ובעיירה נשארו גרמנים ספורים בלבד. הלאומנים הליטאיים אילצו את היהודים לשאת על זרועם סרט לבן ועליו תפור מגן-דוד צהוב. פליטים

שוול Šiauliai (ביידיש: שאוול וגם: שאוולי); ברוסית: Шавלי) עיר מחוז בצפון ליטא.

השנה	כלל האוכלוסייה	יהודים	באחוזים
1766	3,699	687	19
1797	3,118	2,757	88
1847	..	2,565	..
1858	6,886	3,787	60
1897	16,128	16,990 ¹	43
1902	16,968	9,849 ²	58
1914	23,600
1923	21,387	5,338 ³	25
1940	31,641	6,600	21
1959	59,700	845 ⁴	1.4
1970	92,800	786	0.8

- 1 3,106 זכרים, 3,884 נקבות.
- 2 4,497 זכרים, 5,352 נקבות.
- 3 2,582 זכרים, 2,756 נקבות ועוד 22 יהודים בנפה.
- 4 מהם 77.3% דוברי יידיש.

ש' היא העיר הגדולה ביותר בחבל נ'מוט שבצפון-מערב ליטא וצומת הרכבות הגדול במדינה. מסילות-הברזל קושרות אותה עם ריגה, ליבאו (ליפאיה), דווינסק, וילנה (ע"ע), קובנה (ע"ע), טילזיט, מְמֶל (ע"ע) וקניגסברג. מסילת-ברזל צרה מחברת את ש' עם בירז' (ע"ע).

ש' נזכרת ב"כרוניקות" של המסדר הליבוני כבר בשנת 1236 בקשר עם מלחמתו בליטאים. במאה ה-17 ובתחילת המאה ה-18 סבלה העיר מן המלחמות עם השוודים (מלחמת הצפון, 1710–1715) וממגיפות. בשנת 1736 הוענקו לש' זכויות מגדבורגיות. בתקופת השלטון הרוסי (1795–1915) נכללה ש' תחילה בפלך וילנה ומשנת 1943 — כאשר נוצר פלך קובנה — נכללה בפלך החדש. בתקופה זו היתה ש' עיר מחוז. בשנת 1812 כבש צבא נפוליאון את העיר ואז נשרפו 36 מתוך 220 הבתים שהיו בה.

במאה ה-19 התבססה כלכלת העיר על המסחר במוצרים חקלאיים, בעיקר פשתן, שנשלחו לנמלי ריגה וליפאיה. משנת 1825 התקיים בש', בחודש מאי של כל שנה, יריד שנמשך שבוע ימים. בשנים 1836–1858 נסלל הכביש סנט פטרסבורג–קניגסברג ובשנת 1871 הונחה מסילת-הברזל ליפאיה–רומני. שתי דרכים חשובות אלה, שעברו דרך ש', הביאו לפיתוח מואץ של התעשייה והמסחר בעיר ומספר תושביה הלך וגדל.

בשנת 1872 פרצה בש' שריפה ובה עלו באש שליש

ומשפחות הלוחמים במלחמת השחרור הליטאית קופר ונול, הושארו בעיר עוד שישה שבועות ואחר כך רצחו גם אותן, חוץ מאשתו של נול, שאיכר ממכריהם הסתיר אותה במשך כל השנים עד לשחרור. שמות הליטאים שרצחו ושדדו שמורים בארכיון יד-ושם בירושלים.

אחרי המלחמה הוקמו ביוזמת כמה מיהודי ש' מצבות זיכרון במקומות הרצח.

על-פי מפקד מן השנים 1970 ו-1979 היה בש' יהודי אחד. בשנת 1989 כבר לא נשאר בש' אף יהודי (יור')

איו"ש, M-33/975; אוסף קוניוחובסקי 71–0, תיקים 61–64. אצ"מ, 4-Z/2548, 13/15/131, 55/1701, 55/1788. ייו"א, אוסף קהילות ליטא, תיקים 1207–1211, דפים 56835–56888. ליפמאן, מ"ד, לתולדות היהודים בקובנה וסלבודקה, עמ' 25–33.

קמזון, יהדות ליטא, עמ' 95, 100. המליץ (סנט פטרבורג), 28.11.1867, 1.1.1879, 5.8.1879, 31.5.1881, 25.4.1884, 30.6.1884, 21.7.1884, 24.2.1887, 6.3.1887, 13.2.1888, 21.2.1888, 27.6.1888, 15.11.1899, 23.7.1902. די אידישע שטימע (קובנה), 13.1.1931, 17.12.1931, 25.3.1932, 12.2.1939, 1.3.1938, 22.6.1932.

דאָס נייע וואָרט (קובנה), 22.7.1934. פּאָלקסבלאט (קובנה), 16.4.1937, 28.2.1938. דער אידישער קאָאפּעראַטאר (קובנה), מס' 8–9, 1929. דאָס וואָרט (קובנה), 13.12.1935. יידישער האנטווערקער (קובנה), מס' 16, 1939. קאָוונער טאג (קובנה), 8.6.1926. *Naujienos* (שיקגו), 11.6.1949. *Augustinas Janulaitis, Žydai Lietuvoje, Kaunas 1923*.

שְׁדוּוֹיגָה Šiaudvige (ביידיש: שאַדוויגע)

כפר במחוז שקי, במרחק 10 ק"מ מגְרִישְׁקוֹד (ע"ע). בש' היו כמה משפחות יהודיות עד אחרי מלחמת העולם הראשונה.

שְׁוֹבֶשֶׁיק (ביידיש: שוואַבעשיק)

כפר קטן במחוז שוול, בסביבות לינְקוֹנה (ע"ע). בשנת 1895 היה בש' מנוי על הספר "זכר חיים" מאת חיים-נתן ב"ר משה.